

NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARGA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI

Abdumo'minova Mahliyo No'monjonovna

Andijon viloyati Ulug'nor tumani Inson ijtimoiy xizmatlar markazi,

Psixologlar guruhi bosh mutahasisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarga ko'rsatiladigan psixologik xizmatning jamiyatdagi o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Psixologik yordamning nogiron kishilarning ijtimoiy moslashuvi, ruhiy holatini barqarorlashtirish, o'zini anglash darajasini oshirishdagi o'рни yoritiladi. Shuningdek, psixologik xizmat ko'rsatish jarayonida qo'llaniladigan metodlar, ijtimoiy-psixologik yondashuvlar va ularning samaradorligi haqida fikr yuritiladi. Maqolada nogiron shaxslarning ijtimoiy integratsiyasi va hayot sifatini yaxshilashda psixologik qo'llab-quvvatlashning muhim omil sifatida ko'rilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: nogironlik, psixologik xizmat, ruhiy salomatlik, ijtimoiy moslashuv, psixologik yordam, ijtimoiy-psixologik yondashuv, integratsiya, hayot sifati.

Bugungi kunda mamlakatimizda va jahonda nogironligi bor shaxslarning jamiyatdagi to'laqonli o'rinlarini topishga intilishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, yoxud nogironligi bor shaxslar hayotidan to'siqlarni olib tashlash kabi g'oyalar juda ko'p tilga olinayotganiga guvoh bo'lmoqdamiz. Ushbu g'oyalarni amalga oshirishimiz uchun eng avvalo odamlar ongida nogironligi bor shaxslarga nisbatan paydo bo'lgan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tamg'alarni ya'ni stigmalarni olib tashlashimiz, buning uchun esa nogironligi bor shaxslarning o'zidan yoki nogironligi bor qon qarindoshidan uyalish, atrofdagi insonlar fikrdan qo'rqib ijtimoiy hayotga moslasha olmayotganliklarining sabablarini chuqur o'rganib chiqmog'imiz lozim.

Inson markazi psixologi voyaga yetmagan nogironligi bo'lgan shaxslar, og'ir kasallikka chalinganlar, shuningdek, jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan hamda uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga psixologik xizmat sohasida qo'yidagi funksiyalarni bajaradi:

bolalarning erta yosh bosqichlarida har tomonlama rivojlanishining ijtimoiy-psixologik va ta'limiy sharoitlarini ta'minlash bo'yicha ota-onalik ko'nikmalarini oshiradi;

0-3 yoshidagi bolalarning bilish, sensor sohasi rivojlanishida muammolar aniqlanganida, korreksion-rivojlantiruvchi xizmatlarni ko'rsatish, zaruriyatda ularni psixonevrolog, tibbiy psixolog, maxsus pedagogga yo'naltirib kompleks xizmatlar ko'rsatilishini tashkil etadi;

alohida ta'lim ehtiyojli va rivojlanishida muammolari bo'lgan bolaning jamiyatga integratsiyasini ta'minlashda ijtimoiy-psixologik to'siqlarni bartaraf etish masalalarida monitoring, ma'rifat va tashviqot ishlarini olib boradi;

og'ir kasallikka chalingan bollarni ruhiy zo'riqlashlarini oldini olish maqsadida psixologik maslaxatlar beradi;

Katta yoshdagi nogironligi bo'lgan shaxslar, og'ir kasallikka chalinganlar, shuningdek, jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan hamda uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga psixologik xizmat sohasida qo'yidagi funksiyalarni bajaradi:

katta yoshdagilar va xotin-qizlarning psixik salomatligini, hissiy barqarorligini ta'minlashda psixoemotsional qo'llab-quvvatlaydi hamda ularning hayotiy maqsadlarini oshiradi;

ishda, uyda, oilada va boshqalar bilan shaxslararo munosabatlarida konstruktiv muloqotni o'rnatish yuzasidan hayotiy ko'nikmalarini oshiradi;

shaxsning kasbiy yo'nalganligini aniqlash va belgilashda ko'maklashadi;

farzandlarini nogironligini qabul qilolmayotgan oilalarga mahallalarda (individual) seminar treninglar tashkil etadi; Jamiyat taraqqiyoti inson huquq va manfaatlarini to'liq ta'minlashga bevosita bog'liq. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, nogironligi bo'lgan shaxslarning hayot sifati, ularning jamiyatga integratsiyasi va ijtimoiy faolligini ta'minlash dolzarb masalalardan biridir. Bunda psixologik xizmat ko'rsatish tizimining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Nogironlik — bu nafaqat jismoniy cheklov, balki ko'pincha psixologik va ijtimoiy to'siqlar bilan kechadigan holatdir. Nogironligi bo'lgan shaxslar ko'pincha o'zini jamiyatdan chetda his qilishlari, o'ziga bo'lgan ishonchning kamayishi, depressiv holatlar va yolg'izlik hissi bilan duch keladilar. Bunday holatlarda psixologik yordam — ularni qo'llab-quvvatlash, ruhiy muvozanatni tiklash va hayotga ijobiy munosabatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Psixologik xizmatlar nogiron shaxslarga quyidagi yo'nalishlarda yordam beradi:

O'z-o'zini anglash va qabul qilish: Psixologik mashg'ulotlar orqali inson o'z imkoniyatlarini anglaydi, o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida qabul qiladi.

Stress va depressiyani yengish: Mutaxassislar bilan suhbatlar, relaksatsion mashqlar va psixoterapevtik yondashuvlar ruhiy holatni barqarorlashtiradi.

Ijtimoiy moslashuv va kommunikatsiya: Guruhli psixologik treninglar, ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etish orqali nogiron shaxslar atrofdagilar bilan erkin muloqot qilishni o'rganadilar.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarda nogironligi bo'lgan shaxslar uchun maxsus rehabilitatsiya markazlari, psixologik maslahat berish xizmatlari tashkil etilgan. O'zbekistonda ham bu borada ijobiy o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. Lekin

tizimli ravishda psixologik xizmatlarni yanada kengaytirish, malakali mutaxassislar tayyorlash va nogironlar bilan ishlash metodikasini chuqurlashtirish zarur.¹

Nogironlarni reabilitatsiya qilish va reabilitatsiya qilishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: tibbiy reabilitatsiya, rekonstruktiv jarrohlik, protez va ortezi, Kurortni davolash; kasb-hunarga yo'naltirish, umumiy va kasb-hunar ta'limi, kasb-hunar ta'limi, ishga joylashishda ko'maklashish (shu jumladan maxsus ish joylarida), ishlab chiqarishni moslashtirish; ijtimoiy-ekologik, ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-psixologik va ijtimoiy-madaniy reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv; jismoniy tarbiya va dam olish faoliyati, sport qismlarini tashkil etish muhim masaladir.

Nogiron (nogiron bola) reabilitatsiya yoki abilitatsiyasi individual dasturi, ishlab chiqish va nogiron reabilitatsiya yoki abilitatsiya individual dasturi, reabilitatsiya yoki davlat muassasalari tomonidan berilgan nogiron bola abilitatsiya individual dasturi amalga oshirish uchun tibbiy-ijtimoiy ekspertiza va ularning shakllari, "ijtimoiy reabilitatsiya chora-tadbirlari" bo'limida quyidagi bo'limlarda taqdim etiladi: ijtimoiy-muhitni tiklash yoki abilitatsiya; ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya yoki abilitatsiya; ijtimoiy-madaniy reabilitatsiya yoki abilitatsiya; ijtimoiy-maishiy moslashuv dasturlari shular jumlasidandir.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va tashkilotlar ijro etuvchi hokimiyat organlari bilan ta'minlash tartibi qat'i nazar, ularning individual reabilitatsiya dasturi yoki nogiron abilitatsiya va reabilitatsiya yoki davlat muassasalarida nogiron bola faoliyatini abilitatsiya individual dasturi tomonidan ularga ishonib topshirilgan bajarish haqida axborot ularning tashkiliy-huquqiy shakllari tibbiy va ijtimoiy ekspertiza, ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya va abilitatsiya quyidagi bo'limlarda taqdim etiladi: ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya bo'yicha maslahat; psixologik diagnostika; psixologik tuzatish; ijtimoiy-psixologik trening; nogironlarning ijtimoiy-psixologik patronaji, nogiron oila.

Psixologik tashxisning aniq vazifalariga qarab, eksperimental metodlardan foydalangan holda, shu jumladan, nogiron (nogiron bola) holatining dinamikasini yanada baholash zarurligini hisobga olgan holda, yoki patologik holat bilan bog'liq ravishda o'zgargan sharoitlarda nogiron (nogiron bola) ning uyg'un rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi shaxsiy xususiyatlarni baholashni hisobga olgan holda, aqliy faoliyatning tuzilishi va buzilishi darajasini baholash amalga oshiriladi.

Psixologik diagnostika maqsadi psixologik reabilitatsiya (abilitatsiya) ish dasturini ishlab chiqish (zarur bo'lsa) va reabilitatsiya (abilitatsiya) faoliyati samaradorligini baholash (davlat dinamikasini baholash) hisoblanadi.

Psixologik diagnostika quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

¹ D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" Toshkent. 2014.

- 1) mavzu bo'yicha dastlabki hujjatlarni tahlil qilish (tibbiy va ijtimoiy);
- 2) psixodiagnostikaning maqsad va vazifalarini aniqlashtirish va uning dasturini rejalashtirish;
- 3) suhbat;
- 4) psixologik rehabilitatsiya-ekspert diagnostikasi;
- 5) psixodiagnostik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish;
- 6) psixodiagnostika natijalari bo'yicha xulosa tayyorlash;
- 7) nogironni rehabilitatsiya qilishning individual dasturining psixologik komponentini ishlab chiqish, ijtimoiy-psixologik rehabilitatsiya xizmatlarining mazmuni va yo'nalishini aniqlashtirish.²

Rehabilitatsiya salohiyatining psixologik komponentini, ijtimoiy rehabilitatsiya sohasidagi nogironlarning rehabilitatsiya imkoniyatlarini baholash yuqori aqliy vazifalarning operatsion va dinamik xususiyatlari, aqliy faoliyatni o'zboshimchalik bilan tartibga solish darajasi, kasallik va nogironlik holatiga shaxsiy xususiyatlar va reaksiyalar holatidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Ijtimoiy-psixologik tashxisning xususiy, ammo juda muhim vazifalaridan biri depressiya holatlarini va o'z joniga qasd qilish xavfini aniqlashni erta aniqlashdir. Psixologik diagnostika jarayonida surunkali og'riq sindromi, izolyatsiya, oilaviy ajralish, umidsizlik hissi va o'z joniga qasd qilish xatti-harakati uchun boshqa xavf omillariga alohida e'tibor beriladi.

Psixologik tuzatish turli darajadagi stresning yuqori tibbiy ijtimoiy holatiga biomaydonini normallashtirish uchun zarurdir. Psixologik tuzatishning maqsadi-mavjud buzilishlarni maksimal darajada qoplash va aqliy jarayonlarning salbiy o'zgarishlarini oldini olishdir.

Buzilishning tuzilishi va darajasiga qarab turli xil tuzatish yondashuvlari, jumladan, patologik va neyropsikologik usullar qo'llanilishi mumkin.

Psixologik tuzatish har doim nogiron bilan ishlash bilan chegaralanmaydi va bu jarayonda barcha ijtimoiy muhitni o'z ichiga olishi mumkin.

Psixologik tuzatish simptomatik (rivojlanishdagi anormallik belgilari bo'yicha) va sabablarni bartaraf etishga (rivojlanishdagi anormallik manbasini bartaraf etishga) bo'linishi mumkin.

Psixologik tuzatish faoliyati hissiy-hissiy va faoliyatga, hissiy sohaga, xulq-atvorga, shaxsga yo'naltirilishi mumkin.

² L.R.Muminova, R.Sh.Shomaxmudova, Z.M.Axmedova. "Inklyuiziv ta'lim" o'quv qo'llanma. Toshket 2019.

Psixologik tuzatish maqsadlari ijtimoiy rivojlanish holatini optimallashtirish, palataning faoliyatining ayrim jihatlarini rivojlantirish, psixologik neoplazmalarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy-psixologik trening-bu psixotravmatik vaziyatlarning, neyropshik nogironlikdan oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan faol psixologik ta'sir, kasallik, jarohatlar, jarohatlar yoki ijtimoiy muhit sharoitlari tufayli zaiflashgan, ammo yangi ijtimoiy sharoitlarda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan, turli ijtimoiy rollarni muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradigan qobiliyatlarni shakllantirishga qaratilgan, professional, ijtimoiy va boshqalar) va haqiqatan ham ijtimoiy munosabatlar va hayotning turli sohalariga qo'shilishi mumkin.

Ijtimoiy-psixologik treningni o'tkazish doirasida nogironning tajribalari bilan ish olib boriladi, faol psixologik trening o'tkaziladi (natijada psixologik, kommunikativ vakolatni oshirish), yangi koping-strategiyalarni shakllantirish.

Psixologik trening shaklida ishlashning guruh shakli yoshi va mavjud patologiyadan qat'i nazar, nogironlarga yordam berishning samarali vositasi bo'lishi mumkin. Psixologik treningni ijtimoiy-psixologik rehabilitatsiya va nogironlarni abilitatsiya qilishning boshqa shakllari bilan bir qatorda, og'riq holatiga va "nogiron" ning yangi ijtimoiy mavqeiga va yoki shaxsiy ijtimoiy ko'nikmalar, ko'nikmalar, ijtimoiy faollikni oshirish va h. k.

Psixologik profilaktika - bu psixologik bilim, ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarini oshirish va ularning ijtimoiy-psixologik mazmun muammolari ustida, o'zlari ustida ishlash uchun bu bilim foydalanish uchun ehtiyoj (motivatsiya) shakllantirish sotib olish uchun nogiron yordam, shuningdek, nogiron shaxsning to'liq ruhiy faoliyati uchun shart-sharoitlar yaratish (bartaraf etish yoki oila, ish va nogiron kiritilgan bo'lgan boshqa ijtimoiy guruhlar psixologik bezovtalik omillar kamaytirish) avvalo, ijtimoiy munosabatlar.

Ijtimoiy-psixologik patronaj nogironlarni oilada, ishlab chiqarishda, umuman jamiyatda moslashish muammolari bilan bog'liq ruhiy noqulaylik holatlarini o'z vaqtida aniqlash uchun muntazam ravishda nazorat qilishdir, psixologik yordam ko'rsatish.

Nogironlarga psixologik yordam ko'rsatishning o'ziga xos xususiyati kasallikning o'ziga xos ko'rinishlari va unga shaxsiy reaksiyalar, shuningdek, uning yuqori harakatlanishi bilan bog'liq. Ta'riflangan rehabilitatsiya tadbirlari aniq belgilangan chegaralarga ega emas va ularning ishlarida psixolog turli xil birikmalarda yotadigan usullardan foydalanishi mumkin.

Ijtimoiy-psixologik rehabilitatsiya usullari orasida muayyan patologik jarayonlar va funksional buzilishlarga xos bo'lgan, bu asosan nuqson strukturasining o'ziga xos

xususiyati va patologik jarayon bilan bog'liq bo'lmagan o'ziga xos bo'lmagan, ammo uning oqibatlarini, jumladan, nogiron shaxsning kasallik.

Xulosa qilib aytganda, nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash, ularning ijtimoiy-psixologik holatini yaxshilashda psixologik xizmatlar katta ahamiyatga ega. Bu xizmatlar nafaqat ruhiy salomatlikni saqlashga, balki ularning to'laqonli hayot kechirishlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr. O'RQ-637-son.
2. 2020-2025 yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'lim Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. 13.10.2020-yil PQ 4860-son.
3. L.R.Muminova, R.Sh.Shomaxmudova, Z.M.Axmedova. "Inklyuziv ta'lim" o'quv qo'llanma. Toshket 2019.
4. D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" Toshkent. 2014.
5. F.U.Qodirova, X.Sh.Yunusova. Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari. Chirchiq 2022.
6. A.A.Xaitov Akmeologik pozitsiyani rivojlantirish tuzilmasi va uning tarkibiy komponentlari. ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023
7. Xaitov Abduqosim Abdulakim o'g'li. Bo'lajak o'qituvchilarni ekologik savodxonligini oshirishda akmeologik yondashuv. «Интернаука», 2020